

més senzill del que sembla

01. Parlar de sexualitat a casa 6'
02. Nous descobriments 6'
03. Més senzill del que sembla 7'

Destinataris:
- Pares i mares
- Mestres d'infantil i primària
- Educadors socials i de lleure

Per a la formació de formadors

vídeos educatius
SERVEIS DE CULTURA POPULAR

FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Presentació

☞ *Més senzill del que sembla* és un vídeo que té com a objectiu principal facilitar la tasca dels pares i mares en relació amb l'educació afectiva i sexual dels seus fills i filles.

En el vídeo es presenten alguns dels arguments a tenir en compte en aquest procés educatiu, especialment pel que fa al període comprès entre el naixement i els 9 o 10 anys.

L'educació afectiva i sexual és actualment considerada com una necessitat i com un dret de l'infant, en la mesura que contribueix al seu desenvolupament emocional i afectiu. No oblidem que la sexualitat és un component fonamental de la nostra personalitat i que, per tant, al llarg del període de la infància i l'adolescència, l'adequat coneixement d'un mateix, de la pròpia sexualitat i del paper que juga en les relacions personals és imprescindible.

A més, podem considerar dues grans línies argumentals per tal de defensar la necessitat d'aquesta educació:

En primer lloc, podríem esmentar un argument de tipus pedagògic. L'educació afectiva i sexual potencia el desenvolupament dels infants i afavoreix les seves capacitats emocionals, de coneixement d'ells mateixos i de relació amb els altres. És l'argument principal i el més positiu.

En segon lloc, hi ha un argument de tipus sociosanitari, que

No hi ha dubte que la por d'excitar el seu interès, o l'esperança que aquesta simulació retardi l'instint sexual, és el motiu pel qual s'oculta la sexualitat als nens. De totes maneres, si els amaguem aquest coneixement, no hi arribaran per un altre camí? No és arriscat que tot el que està relacionat amb el sexe ho considerin degradant i detestable i que els esperoni la curiositat? En última instància, és la mala consciència dels adults pel que fa als seus problemes sexuals allò que els porta a mantenir el misteri davant dels nens.

Sigmund Freud,
metge, 1900

Guia didàctica a cura de Pere Font

Vídeos Serveis de Cultura Popular
© Fundació Jaume Bofill
Provença, 324, 08037 Barcelona
Tel. 934 588 700, Fax 934 588 708
fbofill@fbofill.org
www.fbofill.org

està més relacionat amb la prevenció de les conseqüències no desitjades de la pràctica sexual. I per això cal que al llarg de la infància i l'adolescència, i de manera ajustada a cada moment evolutiu, es disposi d'un coneixement i unes actituds que afavoreixin la comprensió dels diferents aspectes de la sexualitat i que permetin en el seu moment prendre decisions informades.

Avui en dia s'ha aconseguit un elevat grau de consens a l'hora d'afirmar que aquest procés educatiu comença a la infància, i que els principals responsables en són els pares i mares i l'escola conjuntament.

Descripció del contingut

∞ El vídeo consta de tres parts clarament diferenciades, amb un fil conductor format per la conversa entre un grup d'adults sobre l'educació dels seus fills.

A més, en determinats moments hi apareixen també els infants mostrant els seus comportaments i expressant alguns interrogants i inquietuds.

Al llarg de la conversa entre els adults es presenten diferents elements que permeten establir una reflexió sobre alguns aspectes relacionats amb l'educació afectiva i sexual, com per exemple quan cal començar, com entendre i actuar davant la curiositat pel sexe i la sexualitat, com respondre a les preguntes dels infants, quin és el paper de l'escola, etc.

Malgrat l'estructuració en tres parts a efectes de facilitar-ne la comprensió, el vídeo es pot visionar en una única sessió, ja que la durada –vint minuts aproximadament– ho permet perfectament.

1. *Parlar de sexualitat a casa*

La primera part del vídeo presenta la Carme, el Josep i l'Enric, que són els personatges adults, i la Júlia, el Xavier i el Marc, que són els infants.

Aquesta primera part se centra en el paper dels pares i en la necessitat de parlar d'aquests temes a casa. Del que es tracta és de normalitzar l'educació afectiva i sexual dels infants per part de pares i mares, de manera que el seu paper educador a la llar es reforci.

Objectius

- Reflexionar sobre la importància de contemplar la sexualitat i l'afectivitat en l'educació dels infants.

- Valorar el paper de la família en l'educació afectiva i sexual.

- Entendre que l'educació afectiva i sexual depèn molt de saber crear un clima de comunicació i confiança.

En aquesta part alguns diàlegs representatius destaquen qüestions com les següents:

- Que el fet de parlar de sexualitat encara pot incomodar algunes persones.

- Que al principi l'educació afectiva i sexual pot semblar complicada i un terreny pel qual cal anar excessivament amb compte.

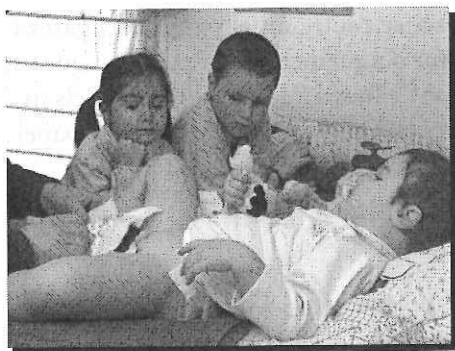
- Que qualsevol dels dos progenitors pot contestar les preguntes dels fills.

- Que no cal amoïnar-se si no se sap una resposta a una pregunta: sempre es pot buscar la solució conjuntament amb els fills.

- Que no cal forçar les coses. Si hi ha un bon clima a casa els nens pregunten espontàniament quan és el moment.

2. *Nous descobriments*

El segon apartat ens presenta alguns dels interrogants i dubtes que expressen els infants a mesura que van creixent

i la manera com els adults els poden resoldre. La descoberta del cos i dels propis genitals i els dels altres, el descobriment de les sensacions de plaer, etc., són alguns dels aspectes que configuren aquest segon bloc. També inclou alguna pinzellada sobre la comprensió del fet de ser nen o nena.

Objectius

- Entendre que el descobriment de la sexualitat forma part del desenvolupament normal i natural de l'infant.

- Entendre i acceptar el paper de la curiositat en l'aprenentatge.

- Saber que cal respondre les preguntes dels infants de manera sincera i breu, quan les fan.

Alguns diàlegs representatius d'aquesta part destaquen les idees següents:

- Que és normal que nens i nenes expressin curiositat pel sexe i la sexualitat.

- Que aquests descobriments els poden portar a investigar el seu cos i a descobrir sensacions plaents.

- Que el millor és no inquietar-se i deixar que la curiositat segueixi el seu curs natural.

- Que si els adults vivim els seus descobriments i preguntes amb normalitat, els infants també ho fan.

3. *Més senzill del que sembla*

A la tercera i última part es presenten algunes orientacions sobre com fer educació afectiva i sexual, sobre com adaptar-se als diferents moments del creixement, dels recursos amb què es pot comptar, etc. Aquesta part obre les portes a parlar d'un altre tema: la pubertat.

Objectius

- Reflexionar sobre com es pot educar la sexualitat i l'afectivitat a casa, i quin és el paper que hi tenen els pares i les mares.

- Saber que escola, mestres i altres educadors poden orientar i ajudar en aquest procés.

- Entendre que pares i mares fan de model en la seva relació de parella.

Alguns diàlegs representatius d'aquesta part destaquen el següent:

- Que els pares fan de model davant dels fills molt més del que es pensen.

- Que l'educació afectiva i sexual no és només parlar de sexe.

- Que l'educació afectiva i sexual és parlar també de l'afectivitat, de la capacitat de relacionar-se amb els altres, dels rols d'home i dona.

- Que l'educació afectiva i sexual ha d'ensenyar a no discriminar les persones per cap raó.

- Que confondre educació afectiva i sexual amb parlar de sexe i d'anticonceptius és un error.

Entorns d'aplicació

El vídeo està destinat principalment al treball amb famílies, especialment en el marc de les activitats pedagògiques de les escoles de pares i mares.

Per les seves característiques també pot ser d'interès per a mestres d'educació infantil i primària, educadors socials i de lleure, i en cursos de formació.

Suggeriments d'ús

∞ De la mateixa manera que cal fer amb tots els materials educatius, és convenient estudiar amb un cert detall el vídeo abans d'utilitzar-lo.

En aquest cas recomanem primer veure'l sencer i, posteriorment, treballar amb la guia didàctica per tal de dissenyar el guió de treball de les sessions o el col·loqui amb els pares i mares.

Així, dues propostes d'utilització, entre moltes altres de possibles, podrien ser:

a) Proposta de sessió de treball amb un grup de pares i mares

A continuació es presenta, a tall d'exemple, el que podria ser un esquema d'una sessió de treball, d'entre una hora i mitja i dues hores de durada, amb un grup de pares i mares.

En aquesta proposta de treball els primers 45-50 minuts es dediquen a la presentació dels diferents continguts. Els 20 minuts següents es dediquen al visionament del vídeo i, finalment, el temps restant se centra en el col·loqui amb els assistents.

És important que la presentació de continguts estigui farcida d'exemples i anècdotes que facin més entenedores i properes les idees que es volen transmetre.

1. Salutació i presentació de la sessió i dels objectius que es proposa (5 minuts)

2. Diferències entre el passat i l'actualitat (5-10 minuts)

Breus apunts sobre com s'han tractat en altres èpoques les qüestions relacionades amb la sexualitat (por, pecat,

vici, etc.), sobre les conseqüències d'aquesta manera de fer (ignorància, desconeixement, dificultat per a una vivència plena de la sexualitat) i sobre la importància d'un tractament adient i ajustat a cada edat com a part del procés educatiu de nens i nenes.

3. Alguns mites sobre la sexualitat (5-10 minuts)

Recapitulació d'alguns mites, confusions i errors tradicionals en relació amb la sexualitat amb la idea de confirmar que encara hi ha molt de desconeixement sobre aquestes qüestions, fins i tot entre els joves.

Entre els mites falsos que podeu introduir per desmentir-los hi ha, per exemple, els següents: les dones que tenen la regla no poden fer maonesa; durant la regla no es pot produir un embaràs; la mida del penis és fonamental; la primera vegada una noia no es pot quedar embarassada; no hi ha embaràs si no hi ha orgasme; durant la regla i uns dies després una noia no es pot quedar embarassada; els nens i les nenes no tenen sexualitat; els nens i nenes són massa petits per rebre educació sexual; l'educació sexual incita a l'experimentació; l'educació sexual és cosa de les mares; l'homosexualitat és un vici o una malaltia; avui en dia els joves tenen tota la informació que volen, etc.

4. Justificació de l'educació sexual (15 minuts)

Selecció d'arguments a favor de l'educació sexual, tant des d'una perspectiva pedagògica (basada en el foment del desenvolupament integral de la persona), com preventiva (amb la finalitat d'evitar riscos innecessaris i ajudar a una correcta presa de decisions). Vegeu la «Presentació» (p. 3).

5. Algunes característiques del desenvolupament psicosexual i la seva relació amb les necessitats educatives de nens i nenes (15 minuts)

Breu introducció de les característiques més rellevants del desenvolupament psicosexual de cada grup d'edat amb orientacions sobre els temes d'interès per a l'infant en cada moment. En trobareu una síntesi a l'apartat «El desenvolupament psicosexual» (p. 15 i 16).

6. Visionament del vídeo (20 minuts)

7. Col·loqui amb els assistents.

b) Altres propostes

Si es prefereix, també es pot portar a terme un taller amb pares i mares, dividit en dues o tres sessions. En aquest cas, alguns aspectes com el desenvolupament psicosexual i les orientacions sobre com fer educació afectiva i sexual es podrien desenvolupar amb més amplitud.¹

Si feu el taller, heu de valorar també la possibilitat de realitzar activitats com per exemple les de l'apartat «Altres activitats» (p. 17 a 19), i desenvolupar així un estil de treball més participatiu i dinàmic.

Només he vist conseqüències positives del fet d'educar els nois i noies en un ambient en què tinguessin accés a la informació sobre sexualitat i en què la sexualitat fos considerada com una funció humana i natural. I, d'una altra banda, en la meua pràctica clínica he vist molts problemes tràgics causats per la ignorància i per la vinculació de la sexualitat i l'amor amb la culpabilitat i la por.

H.S. Kaplan,
sexòloga, 1979

1. En el llibre *Pedagogia de la sexualitat*, de P. Font (Barcelona, Graó, 1991), trobareu diverses propostes i orientacions útils per al contingut d'una conferència amb pares i mares, o també per al desenvolupament d'un taller.

Algunes orientacions sobre l'educació afectiva i sexual

∞ Potser una bona manera de revisar alguns criteris sobre educació afectiva i sexual podria ser plantejar-se cinc preguntes bàsiques al voltant d'aquest tema:

1. Per què cal fer educació sexual?

Anteriorment ja s'ha esmentat una doble perspectiva per justificar l'educació afectiva i sexual: d'una banda, la necessitat d'afavorir un desenvolupament integral de l'infant, i això inclou la seva afectivitat i la seva sexualitat; d'altra banda, la necessitat d'iniciar ben aviat la prevenció de determinades conseqüències possibles i no desitjades.

En aquest sentit, l'educació afectiva i sexual no estimula la precocitat de l'interès pel sexe, sinó que evita l'angoixa, conseqüència de la ignorància i la por, fruit de la manca d'informació, i potencia la capacitat d'integrar positivament i progressivament la sexualitat i l'afectivitat en el propi món personal, de manera adequada.

L'educació afectiva i sexual és fonamental i indispensable en el procés de desenvolupament d'individus sans i responsables.

2. Qui l'ha de fer?

L'educació afectiva i sexual és una responsabilitat fonamental tant de la família com de l'escola. No és una qüestió com a vegades es planteja dels uns o dels altres, és una qüestió dels uns i dels altres. Pares i mares són els principals educadors dels seus fills, encara que no sempre disposen dels coneixements, les orientacions i els recursos adequats. És per això que la col·laboració i el suport de l'escola és essencial.

A més, l'espai familiar és un dels llocs en què es produeixen alguns dels aprenentatges més importants relacionats amb la sexualitat, especialment les vivències que configuren les actituds dels infants al llarg de l'època de creixement i de maduració. La família és important per la capacitat que té d'actuar com a model positiu de conducta afectiva i relacional, en sigui conscient o no.

D'altra banda, l'escola hi juga també un paper fonamental i complementari, amb més recursos dels que disposa habitualment la família. D'aquí la necessitat que l'escola desenvolupi també el seu rol educador en aquesta matèria.

3. Com s'ha de fer?

L'educació afectiva i sexual a casa es basa fonamentalment en el sentit comú i en la capacitat d'observar, escoltar i atendre les necessitats dels infants a mesura que creixen.

Per això cal que els pares sàpiguen crear un clima obert i de disponibilitat per parlar d'aquests temes, per respondre preguntes, etc. Si l'infant percep aquest clima de confiança, a mesura que la seva curiositat es manifesti demanarà als pares que li ofereixin respostes als seus interrogants i als seus dubtes. D'aquí la importància de contestar sempre les preguntes dels infants, a mesura que les plantegin. Com a norma val la pena tenir en compte que les preguntes han de ser contestades de manera breu i senzilla, ajustada al seu

nivell evolutiu i a la seva capacitat de comprensió. En molts sentits, una bona educació afectiva i sexual és resultat d'una bona capacitat de diàleg entre pares i fills basada en el respecte, la tolerància i en el dret a pensar diferent.

És important destacar que la comunicació entre pares i fills ha de ser sincera, ja que en algunes ocasions els fills fan preguntes de les quals ja coneixen la resposta. Les fan simplement per saber si els pares les contestaran, com una mena de prova de la veritat.

Finalment, és fonamental fer saber als infants que, en cas de qualsevol dificultat o situació, els pares són les primeres persones a qui cal demanar ajuda.

4. Quan s'ha de fer?

S'ha de fer quan sorgeixi l'oportunitat de fer-ho. En una família, l'educació afectiva i sexual no és una activitat programada, tal com succeeix a l'escola, sinó que es porta a terme a mesura que l'infant pregunta o demana. Per sort, els infants acostumen a donar pistes amb facilitat d'aquells temes que els interessen o que inciten la seva curiositat. D'altra banda, es pot aprofitar algunes ocasions, com un aniversari, per regalar un llibre d'educació sexual, amb làmines, dibuixos, etc., de manera que es fomenti el fet de parlar sobre aquests temes, o, simplement, unes altres vegades es podrà aprofitar alguna escena d'un documental per televisió que provoqui alguna pregunta.

El que cal tenir en compte és que en l'educació afectiva i sexual a casa hi té molt a veure el fet de saber aprofitar el moment i de saber improvisar.

5. On s'ha de fer?

Es podria dir que qualsevol lloc és bo per educar. Una visita al zoològic, una revisió mèdica, una sortida a la muntanya, totes són bones ocasions, sempre i quan es pugui establir un diàleg espontani que permeti a l'infant expressar les seves inquietuds i obtenir-ne respostes.

§ El desenvolupament psicosexual

∞ Com a complement dels cinc punts anteriors, podria servir d'ajuda saber algunes de les característiques del desenvolupament psicosexual de l'infant des del naixement fins a la pubertat. Per fer-ho, presentarem les taules de referència que proposa l'associació americana d'educació sexual SIECUS (Sexuality Information and Education Council of the United States), que indiquen alguns dels comportaments més rellevants segons cada nivell d'edat:

Des del naixement fins als dos anys

- Explorar les diferents parts del cos, inclosos els genitals.
- Començar a desenvolupar una actitud positiva o negativa vers el seu cos.
- Experimentar plaer genital (des del naixement, els nens tenen ereccions i les nenes lubricació vaginal).
- Adquirir consciència de la identitat masculina o femenina.
- Aprendre algunes conductes que es consideren adients per als nens i per a les nenes.

Tercer i quart any de vida

- Esdevenir conscients i molt curiosos respecte a les diferències corporals i de gènere.
- Jugar a metges, imitar activitats de la llar o altres jocs sexuals amb els amics o germans.
- Imitar la conducta sexual dels adults.
- Dir paraulotes.
- Fer preguntes i mirar sota la roba els companys o les nines.
- Tenir curiositat pel seu origen.

Cinquè i sisè any

- Continuar amb els jocs i activitats sexuals.
- Manifestar curiositat per l'embaràs i el naixement.
- Mantenir relacions d'amistat fortes amb els nens i nenes del mateix sexe.
- Manifestar gran interès en els rols de gènere.
- Tenir una orientació sexual bàsica.
- Adquirir una nova forma de valorar els adults que tenen autoritat.
- Comparar la seva situació amb la dels iguals.
- Començar a crear amb el grup d'iguals una determinada manera de parlar i de vestir.
- Fer-se bromes.

Entre els nou i dotze anys

- Començament de la pubertat.
- Esdevenir més reservat i manifestar desitjos de tenir vida privada.
- Canvis emocionals forts i freqüents: alegria/tristor.
- Viure sentiments d'enamorament o amistat molt forts amb els amics, altres adolescents, artistes, professors, etc.
- Mantenir un vincle afectiu important amb les amistats del mateix sexe.
- Sentir-se incòmode, posar-se vermell amb facilitat, etc.
- Masturbar-se fins arribar a l'orgasme.
- Estar molt influït pel grup d'iguals.
- Tenir fantasies sexuals o romàntiques.

Altres activitats

☞ A continuació us proposem una sèrie d'activitats per dur a terme amb pares i mares en sessions de treball alternatives a la proposta de la pàgina 9.

La fotografia de l'educació sexual

És una activitat pensada per captar d'una manera ràpida i senzilla alguns aspectes del que un grup de persones pensen sobre l'educació afectiva i sexual avui en dia, i com contrasta aquesta manera d'enfocar el tema amb la seva pròpia experiència personal.

Per fer l'activitat es necessita llapis i paper per a tots els participants.

Un cop distribuïts, es demana als pares i mares que divideixin el full en dues meitats, i que dibuixin a la meitat de dalt alguna cosa o imatge que tingui a veure amb l'educació sexual que van rebre ells quan eren petits.

Al cap d'uns minuts es demana que dibuixin a la meitat de sota alguna cosa o imatge que tingui a veure amb la manera com ells pensen que hauria de ser avui en dia l'educació sexual.

Passats alguns minuts es demana a algunes de les persones que mostrin els seus dibuixos i comentin el que han volgut representar.

Sovint els dibuixos que representen la seva pròpia educació tenen a veure amb senyals de prohibició, amb adults prohibint coses o lectures, amb panys de porta, amb expressions de silenci, boques tancades, i fins i tot hi ha qui deixa aquesta part en blanc, o hi posa un gran interrogant.

Pel que fa a la segona meitat, la corresponent a la manera com pensen que hauria de ser avui en dia, hi podem trobar pares i fills parlant, nens en una escola, llibres i vídeos, nens en grup parlant amb un adult, etc.

En definitiva, el que s'acostuma a expressar en el primer bloc de dibuixos són prohibicions o la manca d'informació, i el que s'acostuma a representar en el segon bloc són converses –habitualment amb algun adult–, o elements informatius, encara que això pot variar força en funció de les característiques de cada grup de persones.

A partir d'haver vist i comentat sis o set dibuixos dels assistents, ja hi ha prou idees expressades per iniciar una presentació sobre la necessitat de l'educació afectiva i sexual en infants i adolescents.

Jo què faria? (propostes per al treball en grups petits)

Una bona manera de treballar amb pares i mares és proposar algunes activitats per debatre o resoldre en grups de sis o set persones.

Si el grup es nombrós, es poden crear grups més petits i a cada grup se li dona una fitxa com la que segueix:

La Maria té 5 anys i des de fa poc s'asseu a cavall del braç del sofà i es gronxa endavant i endarrere. Els seus pares procuren no fer-ne gaire cas, ja que entenen que la Maria està descobrint algunes de les sensacions del seu propi cos, però l'altre dia ho va fer davant de la iaia, que la va renyar enfadada i li va dir que "això és brut i lleig i no es fa". La Maria, sorpresa, es va posar a plorar.

Com a pares de la Maria, com actuaríeu?

A partir d'aquí, pares i mares tenen 15 minuts per plantejar una manera de fer front a la situació. La seva proposta s'ha de basar en tres arguments que la justifiquin.

Un cop passats els 15 minuts un portaveu del grup llegeix la proposta, i així per a cada grup. Un cop acabada la presentació de propostes, s'obre el col·loqui en gran grup.

Altres possibles situacions per treballar:

En Jaume té 6 anys i pràcticament no ha preguntat mai res a casa sobre el sexe. Els pares, a mesura que passa el temps, es preocupen cada cop més per la manca d'interès del Jaume i no saben si això és normal, si és perquè és molt tímid o si és que li fa por preguntar. Els agradaria pensar que tot va bé, però no n'estan gaire segurs.

Com que vosaltres teniu fills de la seva edat us demanen consell. Què els aconsellàrieu fer?

Els dinamitzadors de l'activitat poden, en funció de la seva experiència, dissenyar noves fitxes amb altres situacions.

A favor i en contra

L'activitat consisteix a dividir el grup per la meitat. Per sorteig, la primera meitat haurà d'elaborar una llista de 10 arguments a favor de l'educació afectiva i sexual, mentre que el segon grup haurà de fer una llista de 10 arguments en contra de l'educació afectiva i sexual.

El fet d'estar en un grup o a l'altre ha de ser una qüestió d'atzar, no de conviccions.

Un cop passats uns 20 minuts, cada grup ha de defensar els seus arguments. Finalment, s'obre un col·loqui i es valora quins dels arguments poden ser qüestionables, quins tenen més solidesa i quina és la posició general del grup.

Per a més informació

Bibliografia per a pares i mares

- CALDERONE, M. S.; RAMEY, J. W., *Cómo hablar con tus hijos sobre sexo*. Barcelona, Granica, 1987.
- CASELL, C., *Con toda sinceridad. Cómo hablar con los adolescentes de amor y sexualidad*. Barcelona, Grijalbo, 1988.
- CHOLETTE-PERUSSE, F., *La sexualidad explicada a los hijos*. Barcelona, ATE, 1984.
- LOPÉZ SÁNCHEZ, F., *Para comprender la sexualidad*. Pamplona, Verbo Divino, 1993.
- SOMERS, L.; SOMERS, B., *Cómo hablar a sus hijos sobre el amor y el sexo*. Barcelona, Paidós, 1990.

Bibliografia per a educadors

- COLECTIVO HARIMAGUADA, *Carpetas didácticas de educación afectivo-sexual para la escuela*. Las Palmas: Gobierno de Canarias. Dirección General de Promoción Educativa. Ministerio de Educación y Ciencia, 1991.
- COLECTIVO HARIMAGUADA, *Educación sexual en la escuela*. Salamanca. ICE-Univ. de Salamanca, «Documentos Didácticos», 1988.
- FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*. Barcelona, Graó, 1991.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F., *Principios básicos de la educación sexual*. Salamanca, ICE-Univ. de Salamanca, «Documentos Didácticos», 1985.
- OLIVEIRA, M., *La educación sentimental*. Barcelona, Icaria, 1998.
- PROGRAMA HARIMAGUADA, *Educación afectiva y sexual (3-6 años)*. Consejería de Sanidad. Gobierno de Canarias. Ministerio de Educación y Ciencia, 1994.
- PROGRAMA HARIMAGUADA, *Educación afectiva y sexual (6-12 años)*. Consejería de Sanidad. Gobierno de Canarias. Ministerio de Educación y Ciencia, 1994.

URRUZOLA ZABALZA, M.J., *¿Es posible coeducar en la actual escuela mixta?* Bilbao, Maite Canal, 1991.

Llibres per a infants

De 3 a 6 anys

- ANDREAE, G., *La mare té una casa dins la panxa*. Barcelona, Beascoa, 2001.
- COLE, B., *La mamá va pondre un ou o com es fan els nens*. Barcelona, Destino, 1993.
- GIOMMI, R.; PERROTA, M., *Programa de educación sexual. 3 a 6 años*. León, Everest, 1995.

De 6 a 10 anys

- AUTORS DIVERSOS, *Mi primera enciclopedia de educación sexual*. Barcelona, Nauta, 2000. Consta de 3 volums:
- ¿Cómo nacemos los niños y las niñas?
 - ¿Qué distingue a los niños de las niñas?
 - ¿Qué hace que nos amemos?
- AUTORS DIVERSOS, *Mi primera biblioteca de iniciación sexual y afectiva*. Madrid, Libsa, 2000. Consta de 4 volums:
- ¡Esto es un lío!
 - ¿Por qué somos niños y niñas?
 - ¿Qué hacen papá y mamá?
 - ¿Y de dónde sale este bebé?
- GIOMMI, R.; PERROTA, M., *Programa de educación sexual. 7 a 10 años*. León, Everest, 1995.
- MAYLE, P., *D'on venim?* Barcelona, Grijalbo, 1973.
- ROBERT, J., *Mi sexualidad (6-9)*. Buenos Aires, Nueva Visión, 1987.
- ROBERT, J., *Mi sexualidad (9-12)*. Buenos Aires, Nueva Visión, 1987.

► *Pàgines web d'interès per a pares i mares*

www.solohijos.com

► *Altres pàgines web d'interès*

Pregúntale a NOAH sobre la sexualidad
www.noah.cuny.edu:8080/sp/sexuality/spsexuality.html

Pàgina amb una gran quantitat d'enllaços sobre temes de sexualitat d'interès per a educadors.

Fòrum de debat sobre educació afectiva i sexual
www.ictnet.es/%2biesp/infosex/foros.htm

Llista de distribució sobre temes d'educació afectiva i sexual. Exclusivament per a professionals de l'educació i la salut.

► *Adreces i recursos d'interès*

Per obtenir més informació o assessorament sobre aquests temes, el més recomanable per a pares i mares és posar-se en contacte amb els mestres dels seus fills, els quals, amb la formació i l'experiència que tenen, poden orientar-los i informar-los de com es treballa el tema a l'escola.

Els professionals i educadors també es poden adreçar al Centre de Recursos Pedagògics de la ciutat o de la comarca, on podran trobar publicacions, programes educatius, audiovisuals o memòries d'algunes experiències sobre aquests temes, o fins i tot algun grup de professors i mestres interessats a treballar-hi conjuntament.

Si voleu saber quin és el Centre de Recursos Pedagògics que teniu més a la vora ho podeu demanar al Departament d'Ensenyament, telèfon 93 469 00 00 o consultar-ho a la web www.xtec.es

► *Altres recursos*

Institut d'Estudis de la Sexualitat i la Parella
València, 317-319, 1-4
08009 Barcelona
Telèfon i Fax. 93 457 24 29
Informació a internet: www.iesp.info

Assessorament a centres educatius de primària i secundària, cursos per a mestres i professors, conferències per a associacions de pares i mares.

Sumari

Presentació	3
Descripció general del contingut	5
Suggeriments d'ús	9
Algunes orientacions sobre l'educació afectiva i sexual	12
El desenvolupament psicosexual	15
Altres activitats	17
Per a més informació	20